

КАРАР № 62

Тойгелде авылы

25 нче декабрь 2023 ел

**ТАТАРСТАН РЕСПУБЛИКАСЫ МӨСЛИМ МУНИЦИПАЛЬ РАЙОНЫНЫҢ
ТОЙГЕЛДЕ АВЫЛ ЖИРЛЕГЕ ШӘХСИ МӘГЪЛҮМАТЛАР СУБЪЕКТЛАРЫНЫҢ ЯКИ
АЛАРНЫҢ ВӘКИЛЛӘРЕНЕҢ СОРАУЛАРЫН ҺӘМ МӨРӘЖӘГАТЬЛӘРЕН КАРАУ
КАГЫЙДӘЛӘРЕН РАСЛАУ ТУРЫНДА КҮРСӘТМӘ**

«Персональ мәгълүматлар турында» 2006 елның 27 июлендәге 152-ФЗ номерлы Федераль законның 18.1 статьясындагы 1 өлешендәге 2 пунктына һәм «персональ мәгълүматлар турында» Федераль законда каралган бурычларны үтәүне тәмин итүгә юнәлдерелгән чаралар исемлегенең 1 пунктчасының «б» пунктчасын үтәүгә таянып һәм аңа ярашлы рәвештә кабул ителгән норматив хокукий актлар, дәүләт яки муниципаль органнар булган операторлар, Россия Федерациясе Хөкүмәтенең 2012 елның 21 мартындагы 211 номерлы карары белән расланган:

1. Татарстан Республикасы Мөслим муниципаль районы Тойгелде авыл жирлегендә шәхси мәгълүматлар субъектларының яки аларның вәкилләренең сорауларын һәм мөрәжәгатъләрен карау кагыйдәләрен расларга.

2. Татарстан Республикасы Мөслим муниципаль районы Тойгелде авыл жирлегендә шәхси мәгълүматларны эшкәртүгә кагылышлы шәхси мәгълүматлар һәм (яки) мәгълүмат бирү турында шәхси мәгълүматлар субъектларының һәм аларның вәкилләренең мөрәжәгатъләрен карап тикшерүне гамәлгә ашыручы вазыйфаи затлар тарафыннан билгеләргә:

Тойгелде авыл жирлеге башкарма комитеты житәкчесен.

3. Әлеге карарның үтәлешен контрольдә тотуны үз өстемдә калдырам.

4. Татарстан Республикасы Мөслим муниципаль районы Тойгелде авыл жирлегендә шәхси мәгълүматлар субъектларының яки аларның вәкилләренең сорауларын һәм мөрәжәгатъләрен карау кагыйдәләре Тойгелде авыл жирлегенең рәсми сайтында һәм Татарстан Республикасы хокукий мәгълүматының рәсми порталында бастырып чыгарганнан соң гамәлгә керә.

Мөслим муниципаль районы
Тойгелде авыл жирлеге
Башкарма комитеты житәкчесе

Фәйзуллина Э.Н.

Фәйзуллина Э.Н.

**ТАТАРСТАН РЕСПУБЛИКАСЫ МӨСЛИМ МУНИЦИПАЛЬ РАЙОНЫ ТОЙГЕЛДЕ
АВЫЛ ЖИРЛЕГЕНДӨ ШӘХСИ МӘГЪЛҮМАТЛАР СУБЪЕКТЛАРЫНЫҢ ЯКИ
АЛАРНЫҢ ВӘКИЛЛӘРЕНЕҢ СОРАУЛАРЫН ҺӘМ МӨРӘЖӘГАТЬЛӘРЕН КАРАУ
КАГЫЙДӘЛӘРЕ**

1 бүлек. ГОМУМИ НИГЕЗЛӘМӘЛӘР

1. Әлеге кагыйдәләр Татарстан Республикасы Мөслим муниципаль районы Тойгелде авыл жирлегендә шәхси мәгълүматларны эшкәртүгә кагылышлы шәхси мәгълүматлар һәм (яки) мәгълүмат бирү, шулай ук күрсәтелгән запрослар (мөрәжәгатьләр) буенча мәгълүмат бирү турында персонал мәгълүмат субъектларының яки аларның вәкилләренең сорауларын һәм мөрәжәгатьләрен юнәлеш бирү һәм карау белән бәйлә мөнәсәбәтләренә жайга сала.

2. Әлеге Кагыйдәләр «Мәгълүмат, мәгълүмат технологияләре һәм мәгълүматны яклау турында» 2006 елның 27 июлендәге 149-ФЗ номерлы Федераль закон, «Шәхси мәгълүматлар турында» 2006 елның 27 июлендәге 152-ФЗ номерлы Федераль закон («Шәхси мәгълүматлар турында» Федераль закон), «Россия Федерациясендә жирле үзидарәне оештыруның гомуми принциплары турында» 2003 елның 6 октябрдәге 131-ФЗ номерлы Федераль закон, башка федераль законнар һәм Россия Федерациясенең, Тойгелде авыл жирлегенең уставы һәм башка муниципаль норматив хокукый актлар нигезендә эшләнгән.

3. Шәхси мәгълүматлар субъекты «Шәхси мәгълүматлар турында» Федераль законның 14 статьясындагы 7 өлешендә каралган һәм аның шәхси мәгълүматларын Тойгелде авыл жирлеге үзидарә органы эшкәртүгә кагылышлы мәгълүмат алуға хокуклы (алга таба – оператор).

4. Әлеге Кагыйдәләрнең 3 пунктында күрсәтелгән мәгълүмат Оператор тарафыннан хосусый белешмәләр субъектының яисә аның вәкиленең язма гаризасы (алга таба - сорау) яисә субъектның персонал белешмәләр субъектының яисә аның Операторга вәкиленең телдән мөрәжәгате (алга таба - мөрәжәгать) нигезендә бирелә.

5. Шәхси мәгълүмат субъекты (аның вәкиле) операторга беренчел сорау яки беренчел мөрәжәгать итү юнәлешеннән соң утыз көн узгач, элек сораган мәгълүматны сорап кабат мөрәжәгать итәргә хокуклы. Күрсәтелгән срок тәмамланганчы шәхси мәгълүмат субъекты (аның вәкиле) операторга ул элек сораган мәгълүматны алу өчен кабат мөрәжәгать итәргә хокуклы, түбәндәге очракларда:

1) кыскарак срок норматив хокукый акт яки шәхси мәгълүмат субъекты булган я табыш алучы яки поручитель булган килешү нигезендә кабул ителгән Федераль закон белән билгеләнгән;

2) соратып алына торган мәгълүмат аңа танышу өчен башлангыч гаризаны (мөрәжәгатьне) карау нәтижәләре буенча тулы күләмдә бирелмәгән.

2 бүлек. СОРАУНЫҢ ЮНӘЛЭШЕ ҺӘМ КАРАУ ТӘРТИБЕ. СОРАУ БУЕНЧА МӘГЪЛҮМАТ БИРҮ

6. Сорау шәхси мәгълүмат субъекты яки аның вәкиле тарафыннан операторга түбәндәге ысулларның берсе белән жиберелә:

- 1) операторның почта адресы буенча;
- 2) операторның электрон почта адресы буенча;
- 3) гражданнар мөрәжәгатьләрен кабул итү өчен җаваплы вазыйфаи затка.

7. Сорау түбәндәге мәгълүматны үз эченә алырга тиеш:

1) сорау белән мөрәжәгать иткән кешенең фамилиясе, исеме, әтисенең исеме (булган очракта), аның шәхесен раслаучы төп документның номеры, күрсәтелгән документның бирелгән көне һәм аны биргән орган турында мәгълүмат;

2) җавап жиберергә тиешле почта адресы кәгазьдә сорау белән мөрәжәгать иткән очракта; җавап жиберергә тиешле электрон почта адресы электрон формада сорау белән мөрәжәгать иткән очракта;

3) шәхси мәгълүмат субъектының оператор белән мөнәсәбәтләрдә катнашуын раслаучы мәгълүмат яки оператор тарафыннан субъектның шәхси мәгълүматларын эшкәртү фактын раслаучы мәгълүмат;

4) соратып алына торган мәгълүматны тасвирлау;

5) әлеге Кагыйдәләрнең 3 пунктында каралган белешмәләрнең кабат соратып алуын нигезләү - кабат шул ук белешмәләр соратып алынган очракларда;

6) соратып алу белән мөрәжәгать иткән кешенең имзасы: үз куллары белән-кәгазьдә соратып алулар өчен, электрон формада - электрон соратып алулар өчен;

7) соратып алу юнәлеше датасы.

Сорау белән мөрәжәгать иткән затның теләге буенча соратып алуда гариза белән мөрәжәгать иткән зат белән элементгә керергә мөмкин булган контактлы телефон күрсәтелергә мөмкин.

8. Әлеге Кагыйдәләрнең 6 пунктындагы 1 һәм 2 пунктчаларында каралган ысуллар белән сорауга мөрәжәгать иткән кешенең шәхесен раслаучы төп документ күчермәсе кушыла, ә мондый сорау шәхси мәгълүмат субъекты вәкиле тарафыннан жиберелгән очракта, сорауга шулай ук әлеге вәкилнең вәкаләтләрен раслаучы ышаныч кәгазе яки башка документ күчермәсе кушыла.

9. Операторның гражданнар мөрәжәгатьләрен кабул итү өчен җаваплы вазифаи зат, операторда билгеләнгән эш алып бару кагыйдәләренә ярашлы рәвештә, запросны кергән коненнән теркәп бара.

10. Гариза кергән көн әлеге Кагыйдәләрнең 9 пункты нигезендә аны теркәү көне була.

11. Әлеге Кагыйдәләрнең 3 пунктында (алга таба – вәкаләтле вазыйфаи зат) каралган мәгълүматны бирү турында персонал мәгълүмат субъектларының һәм аларның вәкилләренең мөрәжәгатьләрен һәм сорауларын карау бурычы йөкләнгән операторның вазыйфаи заты әлеге Кагыйдәләрнең 6-8 пунктлары нигезендә, теркәлгәннән соң өч эш көне эчендә бирелгән сорауны карый.

12. Сорауны карау нәтижәләре буенча вәкаләтле вазифаи зат түбәндәге карарларның берсен кабул итә:

- 1) соралган мәгълүматны бирү турында;
- 2) соралган мәгълүматны бирүдән баш тарту турында.

13. Соралган мәгълүматны бирүдән баш тарту турында карар түбәндәге очракларда кабул ителә:

1) сорау белән мөрәжәгать иткән кешенең соралган мәгълүматны алырга хокукы юк;

2) соратып алынган мәгълүмат Операторда юк;

3) сорауның эчтәлегенә соралган мәгълүматны билгеләргә мөмкинлек бирми;

4) соратып алу һәм (яки) аңа кушылган документлар дәрәс булмаган мәғлүматлар үз эченә ала;

5) гарызнамә әлеге Кагыйдәләрнең 7, 8 пунктларында каралган таләпләргә туры килми;

6) соратып алуға әлеге Кагыйдәләрнең 8 пунктында каралган документлар яки барлык күрсәтелгән документлар да кушылмаган;

7) соратып алына торган мәғлүмат шәхси мәғлүматлар субъектына яисә аның вәкиленә, беренче сорау кабат сорату җибәрелгән көнгә кадәр утыз көннән дә ким булмаган вақыт җибәрелсә һәм (яисә) Оператор соратып алына торган мәғлүматны башка күләмдә бирә алмаса, беренче соратып алу буенча мәғлүмат бирелгәннән соң бирелә;

8) «Шәхси мәғлүматлар турында» Федераль законның 14 статьясындагы 8 өлешендә каралган шартлар бар.

14. Сораулы мәғлүмат бирүдән баш тарту турында карар кабул ителгән очракта, вәкаләтле вазыйфаи зат таләпкә җавап әзерли, анда кире кагуның нигезләрен һәм сәбәпләрен күрсәтә.

Әлеге Кагыйдәләрнең 13 пунктындагы 3 - 6 пунктчаларында каралган нигезләрдә соратып алынган мәғлүмат бирүдән баш тарту турында карар кабул ителгән очракта, сорауға җавапта шулай ук ачыкланган җитешсезлекләр күрсәтелә һәм соратып алу мөмкинлегенә һәм аның юнәлешенә кагыйдәләре аңлатыла.

Әлеге Кагыйдәләрнең 13 пунктындагы 7 пунктчасында каралган нигезләрдә соратып алынган мәғлүмат бирүдән баш тарту турында карар кабул ителгән очракта, гарызнамәгә җавап итеп шулай ук, әлеге Кагыйдәләрнең 7 пунктындагы 6 пунктчасында каралган нигезләргә исәпкә алып, кабат сорату үтөүдән баш тарту нигезленә.

15. Соралган мәғлүматны бирү турында карар кабул ителгән очракта, вәкаләтле вазифаи зат соралган мәғлүматны үз эченә алырга тиешле сорауға җавап әзерли. Күрсәтелгән мәғлүмат аңлаешлы рәвештә бәян ителергә тиеш, һәм анда персонал мәғлүматларның башка субъектларына караган шәхси мәғлүматлар булырга тиеш түгел, мондый шәхси мәғлүматны ачу өчен законлы нигезләр булган очраклардан тыш.

Өгәр дә сорау белән мөрәҗәгать иткән кеше соралган мәғлүматны үз эченә алган документларның күчәрмәләрен бирүне сораса, сорауға җавапка әлеге пунктның беренче абзацында каралган таләпне үтәү шарты белән, шулай ук мондый документларда дәүләт яки закон белән саклана торган башка серне тәшкит итүче мәғлүматлар булмаса, мондый документларның расланган күчәрмәләре кушыла.

16. Гарызнамәгә җавап Оператор гаризасын теркәгән көннән алып утыз календарь көннән дә соңга калмыйча сорауны җибәргән затка җибәрелергә (бирелде) тиеш.

17. Сорауға җавапта түбәндәге белешмәләр күрсәтелергә тиеш:

1) Операторның исеме;

2) вәкаләтле вазыйфаи затның фамилиясе, исеме, атасының исеме (булганда);

3) сорау белән мөрәҗәгать иткән кеше турында мәғлүмат;

4) Операторга керү датасы;

5) соратып алуға җавап төзү датасы;

6) вәкаләтле вазифаи затның имзасы: үз кулы белән кәгазьдә сорауға җавап бирү өчен, электрон сорауға җавап бирү өчен электрон формада.

18. Электрон рәвештә Операторга кергән сорауға җавап электрон документ рәвешендә запроста күрсәтелгән электрон почта адресы буенча җибәрелә.

Өгәр операторга кәгазьдә килгән сорауда телефон күрсәтелсә, вәкаләтле вазифаи зат телефон аша сорау белән мөрәҗәгать иткән кешегә сорауға җавапны

шәхсән алу яки күрсәтелгән документларны почта адресы буенча алу мөмкинлеге турында хәбәр итә.

Әгәр язма рәвештә сорау белән мөрәжәгать иткән зат үзе белән элемтәгә керергә мөмкин булган телефон номерын яисә вәкаләтле вазыйфаи зат күрсәтелгән телефон номеры буенча мөрәжәгатькә мөрәжәгать иткән зат белән элемтәгә керә алмаган булса, вәкаләтле вазыйфаи зат гарызнамәгә җавап җибәрә, гаризада күрсәтелгән почта адресына тапшыру турында хәбәрнамә белән заказлы хат җибәрә.

19. Сорауга җавап бирү вәкаләтле вазыйфаи зат тарафыннан шәхсән гарызнамә белән мөрәжәгать иткән затка, күрсәтелгән зат тарафыннан паспорт яисә шәхесне таныклык торган башка документ күрсәтелгәннән соң, ә шәхси белешмәләр субъекты вәкиле гарызнамәсе белән мөрәжәгать иткән очрактарда - шулай ук аларга ышаныч яисә вәкилнең вәкаләтләрән раслый торган башка документ күрсәтелгәннән соң башкарыла.

3 бүлек. МӨРӘЖӘГАТЬНЕ КАРАУ ТӘРТИБЕ. МӨРӘЖӘГАТЬ НИГЕЗЕНДӨ МӘГЪЛҮМАТ БИРҮ

20. Әлеге Кагыйдәләрнең 3 пунктында каралган мәгълүматны алу максаты белән персонал белешмәләрне субъект яисә аның вәкиле кабул итү сәгатъләрендә вәкаләтле вазыйфаи затка телдән мөрәжәгать итәргә хокуклы.

21. Мөрәжәгать нигезендә вәкаләтле вазыйфаи зат:

- 1) Операторның шәхси мәгълүматларын эшкәртү фактын раслый (расламый);
- 2) персонал мәгълүматларны эшкәртүнең хокукый нигезләре, максатлары һәм Оператор тарафыннан кулланыла торган ысуллары турында, шулай ук, Оператор кушуы буенча шәхси мәгълүматларны эшкәртүне гамәлгә ашыручы затның исеме яисә фамилиясе, исеме, атасының исеме (булган очракта) һәм адресы турында, әгәр мондый затка эшкәртү тапшырылган булса, телдән рәвештә белешмәләр тапшыра;
- 3) әлеге Кагыйдәләрнең 3 пунктында каралган башка белешмәләрне, күрсәтелгән мәгълүматлы документларны бирү юлы белән, алар белән Оператор биләгән бинада танышу өчен бирә.

22. Шәхси белешмәләр субъекты мөрәжәгать иткәндә Операторның вәкаләтле вазыйфаи затына шәхесен раслаучы төп документ, ә шәхси белешмәләр субъекты вәкиле - шәхесне раслаучы төп документ һәм аның вәкаләтен раслаучы башка документ тапшыра.

23. Вәкаләтле вазыйфаи зат мөрәжәгатьне мөрәжәгать иткән вакыттан ике сәгать эчендә кичекмәстән карый һәм түбәндәге карарларның берсен кабул итә:

- 1) әлеге Кагыйдәләрнең 21 пунктының 1 һәм 2 пунктчаларында каралган телдән мәгълүмат бирү турында;
- 2) әлеге Кагыйдәләрнең 21 пунктындагы 2 пунктчасында каралган телдән мәгълүмат бирүдән баш тарту турында;
- 3) әлеге Кагыйдәләрнең 21 пунктындагы 3 пунктчасында каралган мәгълүматны үз эченә алган документларны танышу өчен бирү турында;
- 4) әлеге Кагыйдәләрнең 21 пунктындагы 3 пунктчасында каралган мәгълүматны үз эченә алган документларны танышудан баш тарту турында.

24. Әлеге Кагыйдәләрнең 23 пунктындагы 2 пунктчасында каралган карар түбәндәге очрактарда кабул ителә:

- 1) мөрәжәгать иткән затның соралган мәгълүматны алуға хокукы юк;
- 2) мөрәжәгать иткән зат әлеге Кагыйдәләрнең 22 пунктында каралган документларны тапшырмаган;
- 3) соралган мәгълүматны бирү өчен ике сәгатътән артык вакыт таләп ителә яки соралган мәгълүмат эш көне ахырына кадәр бирелә алмый.

25. Өлеге Кагыйдэлэрнең 23 пункттындагы 4 пунктчасында каралган карар түбәндәге очрақларда кабул ителә:

- 1) мөрәжәгать иткән затның соралган мәгълүматны алуға хокукы юк;
- 2) мөрәжәгать иткән зат өлеге Кагыйдэлэрнең 22 пункттында каралган документларны тапшырмаган;
- 3) соратып алынган мәгълүмат бирү өчен аерым документ рәвешендә җавап әзерләү таләп ителә;
- 4) соратып алына торган мәгълүматны үз эченә алган документлар Операторда юк;
- 5) соратып алына торган мәгълүматны үз эченә алган документлар танышу өчен эш көне ахырына кадәр бирелә алмый;
- 6) сорала торган мәгълүматны үз эченә алган документлар шәхси мәгълүмат субъектына яисә аның вәкиленә утыз көннән дә кимрәк элек мөрәжәгать нигезендә яисә аның нигезендә норматив хокукый акт яисә шәхси мәгълүмат субъекты файда алучы яки поручитель булып торган килешүдә билгеләнгән федераль закон нигезендә билгеләнгән кыскарак срок тәмамланганчы, күрсәтелгән шартларда танышу өчен бирелде, документлар бирелгәннән соң үзгәрешләр кертелмәгән;
- 7) соратып алына торган мәгълүматны үз эченә алган документларның күчермәләре хосусый белешмәләр субъектына яисә аның вәкиленә Операторга кимендә утыз көн элек җибәрелгән гарызнамә нигезендә яисә аның нигезендә федераль законда билгеләнгән кыска вакыт узганчы, аның нигезендә кабул ителгән норматив хокукый акт яисә файда китерә торган шартнамә нигезендә бирелгән булса, күрсәтелгән документларга алар бирелгәннән соң үзгәрешләр кертелмәгән очрақта;
- 8) соратып алына торган мәгълүматны үз эченә алган документлар массакуләм мәгълүмат чарасында басылып чыккан яисә гомуми белешмәләр өчен «Интернет» мәгълүмат-телекоммуникация челтәрендә урнаштырылган;
- 9) соратып алына торган мәгълүматны үз эченә алган документларда персонал белешмәләрнең башка субъектларына кагылышлы шәхси белешмәләр бар һәм мондый шәхси белешмәләрне ачу өчен законлы нигезләр юк;
- 10) соратып алына торган мәгълүматны үз эченә алган документларда дәүләт яисә закон белән саклана торган башка серне тәшкит итүче белешмәләр була;
- 11) «Шәхси мәгълүматлар турында» Федераль законның 14 статьясындагы 8 өлешендә каралган шартлар бар.

26. Өлеге Кагыйдэлэрнең 23 пункттының 2 һәм 4 бүлекләрендә каралган карар кабул ителгән очрақта, вәкаләтле вазыйфаи зат мөрәжәгать иткән затка кабул ителгән карар турында һәм аны кабул итү нигезләре турында кичекмәстән хәбәр итә.

Өлеге Кагыйдэлэрнең 24 пункттындагы 2 пунктчасында, 25 пункттындагы 2, 3, 9, 10 пунктчаларында каралган нигезләр буенча карар кабул ителгән очрақларда вәкаләтле вазыйфаи зат шулай ук мөрәжәгать иткән затка запрос белән эш итү мөмкинлеген һәм аның юнәлеше тәртибен аңлата.

Өлеге Кагыйдэлэрнең 24 пункттындагы 3 пунктчасында, 25 пункттындагы 5 пунктчасында каралган нигезләр буенча карар кабул ителгән очрақларда, вәкаләтле вазыйфаи зат мөрәжәгать иткән затка, соралган мәгълүмат аңа телдән яисә документлар белән танышу юлы белән бирелергә мөмкин, әмма мөрәжәгать иткән көннән соң өч эш көненнән дә соңга калмыйча бирелгән вакыт турында хәбәр итә.

Өлеге Кагыйдэлэрнең 25 пункттындагы 8 пунктчасында каралган нигезләр буенча карар кабул ителгән очрақларда, вәкаләтле вазыйфаи зат шулай ук мөрәжәгать иткән затка тиешле массакуләм мәгълүмат чарасы яисә тиешле документлар басылган (урнаштырылган) «Интернет» мәгълүмат-телекоммуникация челтәрендәге сайт турында белешмәләр хәбәр итә, шулай ук мөрәжәгать итүче затка сорау белән мөрәжәгать итү мөмкинлеген һәм аны җибөрү тәртибен аңлата.

27. Өлеге Кагыйдөләрнең 23 пунктындагы 1 пунктчасында каралган карар кабул ителгән очракта, вәкаләтле вазыйфаи зат мөрәжәгать иткән затка кичекмәстән соралган мәгълүматны хәбәр итә.

Өлеге Кагыйдөләрнең 23 пунктындагы 3 пунктчасында каралган карар кабул ителгән очракта, вәкаләтле вазыйфаи зат мөрәжәгать иткән затка карар кабул ителүе турында кичекмәстән хәбәр итә һәм аңа Оператор биләгән бинада соратып алына торган мәгълүмат булган документлар белән танышу мөмкинлеген тәмин итә.

28. Мөрәжәгать итүчене соратып алына торган мәгълүматны үз эченә алган документлар белән таныштыру вәкаләтле вазыйфаи зат барында гамәлгә ашырыла, ул күрсәтелгән документларның сакланышын тәмин итә.

29. Вәкаләтле вазыйфаи зат мөрәжәгать итүче зат үтенече буенча үз вәкаләтләре чикләрендә танышу өчен бирелгән документларның эчтәлегенә турында аңлатмалар бирә.

30. Документлар белән танышканда мөрәжәгать иткән зат алардан үз техник чараларын кулланып күчermәләрне төшерергә, шулай ук күчermәләр ясарга хокуклы. Өгәр мөрәжәгать итүче вәкаләтле вазыйфаи зат танышу өчен бирелгән документларның күчermәләрен ясауны сорый икән, вәкаләтле вазыйфаи зат аңа сорау белән мөрәжәгать итү мөмкинлеген һәм аның юнәлеше тәртибен аңлата.